

LABOR et EDUCATIO

nr 5/2017

STUDIA

Roman Ceglarek

Wyższy Instytut Teologiczny w Częstochowie

Edukacja religijna w liceach zawodowych w kontekście innowacyjnych zmian w szkolnictwie zawodowym w okresie międzywojennym w Polsce

The Religious Education at The Vocational Secondary Schools in The Context of Changes in The Vocational Education in The Interwar Period in Poland

Wstęp

Polska, po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., stanęła wobec wielu wyzwań społecznych, edukacyjnych i ekonomicznych. Po okresie zaborów rozpoczęto działania unifikacyjne i odbudowę polskiej państwowości. Przystąpiono do przygotowania młodzieży do nowych warunków i pracy w rozwijającej się gospodarce. Wielką wagę zaczęto przywiązywać do edukowania i wychowywania młodego pokolenia, które poprzez podnoszenie poziomu wiedzy i kompetencji zawodowych miało przyczynić się do rozwoju kraju i budowania jego potęgi. Znaczącą rolę w tej materii miały odegrać szkoły zawodowe, które w okresie międzywojennym, zwłaszcza po wejściu w życie *Ustawy o ustroju szkolnictwa* w 1932 r., doczekały się głębokich reform i podniesienia ich pre-

stiżu. W strukturze systemu tego rodzaju szkolnictwa pojawiły się szkoły typu zasadniczego stopnia licealnego, które nie tylko dostarczały fachowej wiedzy przedmiotowej, ale również dawały możliwość dalszej edukacji i awansu zawodowego, co było pewnym *novum* w stosunku do dawnego modelu szkolnictwa. Integralną częścią edukacji w liceum zawodowym była nauka religii, która dawała uczniom wiadomości z zakresu doktryny katolickiej, ale również podejmowała działalność wychowawczą o charakterze religijno-moralnym. W niniejszej publikacji zostanie podjęta próba ukazania istotnych linii w dziedzinie edukacji religijnej w liceum zawodowym w latach 1932-1939.

Powstanie i specyfika liceów zawodowych

Ustawa o ustroju szkolnictwa z 11 marca 1932 r. wprowadziła istotne zmiany w polskiej oświacie, w tym również w zakresie szkolnictwa zawodowego. Zgodnie z jej założeniami struktura systemu tego rodzaju szkolnictwa miała obejmować trzy grupy szkół: doksztalcające, typu zasadniczego i przysposobienia zawodowego (*Ustrój i organizacja szkolnictwa w Polsce, 1934*, s. 1–12). Oprócz tego przewidziano jeszcze kursy zawodowe, ale te przeznaczone były dla osób specjalizujących się w pewnych określonych działach danego zawodu (*Miąso, 1988*, s. 112). Jeśli chodzi o szkoły doksztalcające, to adresowane były do tej młodzieży, która po ukończeniu szkoły powszechnej podjęła pracę zawodową, ale ponieważ nie miała jeszcze ukończonych osiemnastu lat, musiała nadal kontynuować pobieranie nauk. Szkoły przysposobienia zawodowego przeznaczone były dla absolwentów wszystkich szkół powszechnych. Trwały zazwyczaj jeden rok i w tym czasie uczniowie otrzymywali elementy fachowej wiedzy związanej z przyszłym zawodem. Bardzo ważną częścią systemu szkolnictwa zawodowego stały się szkoły typu zasadniczego. Zgodnie z ustawą podzielono je na szkoły stopnia: niższego, gimnazjalnego i licealnego. Poza tym w tej grupie znalazły się też szkoły mistrzów i szkoły nadzorców, które były otwierane z myślą o poszerzeniu wiedzy zawodowej wykwalifikowanych już rzemieślników i pracowników przemysłowych. Szkoły zawodowe stopnia niższego miały mieć charakter wybitnie praktyczny i trwać od dwóch do trzech lat w zależności od wybranego zawodu. Ich program był oparty na pierwszym szczeblu programowym szkoły powszechnej. Z kolei szkoły zawodowe stopnia gimnazjalnego miały dawać przygotowanie zawodowe, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne oraz w niezbędnym zakresie wykształcenie ogólne. Mieli do

nich trafiać uczniowie szkół powszechnych, którzy realizowali w nich drugi lub trzeci szczebel programowy. Najwyżej zorganizowaną szkołą zawodową była szkoła stopnia licealnego (Szczęsny Wachholz, 1932, s. 101–102).

Reforma oświatowa z 1932 r. wprowadziła w zakresie szkolnictwa zawodowego zupełnie nowy typ szkoły, a mianowicie licea zawodowe. Zgodnie z treścią ustawy szkoły zawodowe stopnia licealnego miały zagwarantować uczniom odpowiednie przygotowanie teoretyczne i praktyczne w danym zawodzie oraz właściwe wykształcenie ogólne. Program tego typu szkoły miał opierać się na programie gimnazjum ogólnokształcącego i być realizowany, zależnie od zawodu, przez dwa lub trzy lata. Na pierwszy rok przyjmowano młodzież po ukończeniu szesnastego roku życia (Ustrój i organizacja szkolnictwa w Polsce, 1934, s. 6).

Powstające licea zawodowe miały przygotowywać do pracy zawodowej niemal we wszystkich gałęziach gospodarki (Ustrój i organizacja szkolnictwa w Polsce, 1934, s. 41–110). Zgodnie z założeniami reformy chodziło o harmonizowanie szkolnictwa zawodowego z potrzebami gospodarczymi państwa i uczynienia z niego ważnego czynnika wpływającego na jego rozwój. Z tej racji licea te uwzględniały, w stosunku do innych szkół zawodowych, największą ilość zawodów. Podzielono je w zasadzie na cztery duże grupy: licea przemysłowo-techniczne, handlowe i administracyjne, rolnicze i gospodyń wiejskich oraz gospodarcze (Bedyński, 1938, s. 8–36). We wszystkich tych grupach powstawały licea o właściwym profilu odpowiadającym poszczególnym działom i podgrupom w różnych dziedzinach gospodarki.

W czasie pobierania nauki w liceum uczniowie dokonywali wyboru swojej specjalizacji zawodowej. Zawsze przedmioty kierunkowe (specjalistyczne) związane z przyszłym zawodem były prowadzone w ostatniej klasie, tj. w drugiej bądź trzeciej, w zależności od typu liceum.

Licea zawodowe miały podawać większy i szerszy zakres wiadomości niż gimnazja zawodowe, dążąc do znacznie lepszego przygotowania kandydatów do pracy zawodowej. Planowano, by uczeń otrzymał fachową wiedzę w zakresie określonych przedmiotów zawodowych, tak aby była ona wystarczająca – jeśli chodzi o aspekt teoretyczny – do podjęcia zawodu, do którego dane liceum przygotowywało. Jednocześnie miały kłaść nacisk na kształcenie praktyczne w odpowiednio zorganizowanych warsztatach szkolnych. Dzięki temu uczniowie mieli być wprowadzeni w arkana pracy zawodowej, tak aby zapoznać się ze specyfiką wybranej profesji i przygotować się do kompetentnego

wykonywania zawodu (Materiały do organizacji szkolnictwa zawodowego, 1934, s. 23–25).

W związku ze specyfiką liceum zawodowego przedmioty wchodzące w ramy tygodniowego planu zajęć zostały podzielone zasadniczo na trzy grupy: przedmioty zawodowe, przedmioty pomocnicze bezpośrednio związane z zawodem oraz przedmioty pomocnicze nie związane bezpośrednio z zawodem. W niektórych typach szkół wprowadzano dodatkowo przedmioty nadobowiązkowe, ale taka praktyka należała w tym czasie do rzadkości (Program, 1937a, 1937b, 1938g, 1939a, s. 9). Pierwsza grupa nadawała kierunek wykształceniu zawodowemu poprzez dobór przedmiotów i tworzyła w danej szkole podstawę programową. Druga grupa przedmiotów bądź ściśle przygotowywała do zawodu, bądź też umożliwiała pogłębienie i uzupełnienie wiadomości oraz umiejętności zawodowych. Z kolei trzecia grupa miała przyczynić się do pogłębienia życia religijnego i moralnego młodzieży, do rozwoju jej ogólnej kultury, do wzmocnienia jej sprawności fizycznej i przygotowania jej do obrony kraju (Bedyński, 1938, s. 37). Jeśli chodzi o pierwsze dwie grupy przedmiotów, to zmieniały się one w zależności od typu danego liceum zawodowego. Natomiast niezmiennie pozostawały przedmioty z trzeciej grupy do których zaliczyć należy: religię, język polski, język obcy, ćwiczenia cielesne i przysposobienie wojskowe (Program, 1936, 1937a-l, 1938a-h, 1939a,b). Materiał nauczania, zawarty w poszczególnych grupach przedmiotów, miał być ze sobą powiązany, w celu lepszej organizacji i prowadzenia pracy w danym zawodzie. W ten sposób wszystkie przedmioty miały tworzyć „pewną jednolitą i harmonijną całość – zarówno kształcącą, jak i wychowawczą” (Program, 1937c, s. 6).

Z powyższego jasno wynika, iż celem edukacji w liceum zawodowym nie było tylko nauczanie związane z fachowym przygotowaniem do zawodu, ale także wychowanie. W myśl założeń programowych winno ono zmierzać do rozwijania w uczniach predyspozycji niezbędnych do rzetelnego wykonywania zawodu. Istotną cechą wychowania miał być patriotyzm, przejawiający się w różnych obszarach aktywności ucznia, między innymi w uczciwie realizowanej pracy dla dobra osobistego i rodzinnego, ale także dla podniesienia dobrobytu i potęgi państwa polskiego (Ceglarek, 2011, s. 33–52, Ceglarek, 2015, s. 41–52).

Warto podkreślić fakt, iż ukończenie liceum zawodowego nie kończyło drogi edukacji młodego człowieka i jego awansu zawodowego. Zgodnie z tre-

ścią ustawy szkoły zawodowe typu licealnego dawały uprawnienia do kontynuowania nauki w wyższych uczelniach, które dotychczas posiadali jedynie absolwenci szkół ogólnokształcących. W wyniku reformy szkolnictwa nastąpiło zrównanie uprawnień absolwentów liceum zawodowego i ogólnokształcącego. Nie oznaczało to jednak, iż ci pierwsi mogli być przyjęci w poczet studentów na wszystkich uczelniach. Otóż, świadectwo ukończenia liceum zawodowego było równocześnie dokumentem uprawniającym do studiów w wyższych zakładach naukowych, ale na wydziałach pokrewnych z kierunkami kształcenia w danym liceum. W sytuacji, gdy absolwent chciał wybrać kierunek studiów nie związany bezpośrednio z profilem ukończonego liceum, musiał zazwyczaj zdawać dodatkowe egzaminy (Bedyński, 1938, s. 41–42). Kwestie te szczegółowo regulowały przepisy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Kontynuowanie nauki w szkołach akademickich nie było jednak czymś powszechnym. Licea zawodowe nie stawiały sobie za główny cel przygotowanie uczniów do podjęcia studiów wyższych. Priorytet ich działań był inny i należało go odczytać w kontekście społeczno-politycznym i gospodarczym kraju. Z tej racji Bedyński (1938, s. 43) wskazywał, iż odrodzona Polska po okresie rozbiorów „domaga się dzisiaj stałego dopływu nowych sił, należycie przygotowanych przez szkoły zawodowe, sił, które by bezpośrednio – bez nadmiernego przewlekania studiów – mogły wchodzić w życie i pracować zawodowo. Tak więc pierwszym i naczelnym zadaniem szkoły zawodowej każdego stopnia jest bezpośrednio przygotowanie do życia, w stosunku zaś do jednostek wyjątkowo uzdolnionych – danie im możliwości osiągnięcia najwyższych szczebli wykształcenia”.

Zainicjowana w 1932 r. reforma oświaty dowartościowała szkolnictwo zawodowe, czyniąc je integralną częścią systemu szkolnego. Przyczyniła się do gruntownej modernizacji szkół zawodowych, łącząc je z potrzebami kraju. W znacznej mierze wpłynęła na osłabienie istniejących różnic pomiędzy wykształceniem ogólnym a zawodowym. Dzięki wprowadzeniu systemu drożności umożliwiła przechodzenie ze szkół stopnia niższego do wyższych szczebli, nie wyłączając szkół akademickich (Miąso, 1991, s. 79).

Główne założenia programu nauki religii w liceach zawodowych

W swojej konstrukcji program nauki religii (1938e) odbiegał od układu innych przedmiotów nauczanych w liceach zawodowych. Generalnie, całość programu dla jakiegokolwiek typu liceum przedstawiała się następująco: rozporządzenie ministerialne, uwagi, plan godzin i rozkład materiału nauczania dla każdego przedmiotu (cele i treści nauczania) (Program, 1937e, s. 3–158). W przypadku programu nauki religii schemat ten posiadał inną strukturę: rozporządzenie ministerialne i materiał nauczania. Ten ostatni dział dzielono dodatkowo według klucza: cele nauczania, treści nauczania (wraz z wytycznymi o praktykach religijnych) oraz uwagi. Rozporządzenie (1939, s. 371–372) informowało o zatwierdzeniu danego programu i o mechanizmie wprowadzania go w praktykę szkolną. W przypadku programu nauki religii, został on zatwierdzony przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 26 marca 1938 r. i miał obowiązywać od początku roku szkolnego 1938/39.

Materiał nauczania religii rzymskokatolickiej rozpoczynał się od sprecyzowania celów edukacji religijnej. Już w wytycznych dla autorów programów dla szkół zawodowych typu licealnego wyznaczono główne kierunki nauczania i wychowania w tego typu szkole. Czytamy w nich (1936, s. 3), iż: „Zadaniem religii jest danie młodzieży wiadomości z dogmatyki i etyki oraz pogłębienie jej życia religijnego i moralnego”. Faktycznie, postulaty te zostały uwzględnione w programie nauki religii (1938e, s. 9), wyznaczając na pierwszy rok nauczania prawdę wiary katolickiej (dogmatyka), a na rok drugi etykę katolicką. Jeśli szkoła trwała trzy lata, to zagadnienia z zakresu etyki omawiano w klasie drugiej i trzeciej po jednej godzinie tygodniowo.

Program (1938e, s.5) stawiał następujące cele dla edukacji religijnej w liceum zawodowym: dokładne zaznajomienie uczniów z prawdami wiary i moralności katolickiej oraz z ich wzajemnym związkiem i wartością życiową; ugruntowanie przekonania, iż powinny one stanowić fundament ich duchowości, rzutując na jakość ich życia indywidualnego i społecznego; zainteresowanie sprawami wiary i moralności oraz zachęcenie do poszerzania wiedzy w tym zakresie poprzez czytelnictwo dzieł religijnych; rozwijanie zamiłowania do liturgii i chęć praktykowania swojej wiary w obrzędach Kościoła oraz ukształtowanie pewnego i silnego światopoglądu katolickiego zdolnego do obrony wartości chrześcijańskich i krzewienia ich w swoim środowisku.

Materiał nauczania klasy pierwszej został podzielony na osiem bloków tematycznych, a mianowicie: geneza religii, źródła objawienia, rodzaje poznania Boga, dzieło stworzenia, dokupienia i uświęcenia, nauka o Kościele i rzeczach ostatecznych. Program miał charakter ramowy, co oznacza, że wytyczał tylko główne linie nauczania, wskazując na istotne elementy treściowe, które powinny być przybliżone uczniom. I tak w zakresie pierwszego bloku tematycznego program wzywał do zaprezentowania młodzieży różnych poglądów na świat w ujęciu współczesnych kontekstów społeczno-kulturowych, by na ich tle przedstawić światopogląd katolicki. Ponadto, w tym bloku tematycznym, należało zdefiniować religię i wskazać na jej pochodzenie, potrzebę i znaczenie w życiu osobistym, rodzinnym i społecznym. Program proponował też, by uwzględnić stosunek przedstawicieli świata nauki do kwestii religii. Kolejny blok tematyczny dotyczył zagadnień związanych ze źródłami Bożego objawienia i rozpatrywany był w dwóch perspektywach: Pismo Święte i Tradycja Kościoła. W pierwszym przypadku program kierował uwagę na takie zagadnienia jak: natchnienie, autentyczność i wiarygodność Biblii. Z kolei w drugim koncentrował się na wyjaśnieniu samego pojęcia Tradycji oraz wskazaniu, iż Kościół katolicki jest nieomylnym stróżem i nauczycielem prawd objawionych. W trzecim bloku program przewidywał omówienie z uczniami dróg poznania Boga, rozumowej i nadprzyrodzonej. Następnie katecheta miał skonfrontować nauki przyrodnicze, na czele z teorią ewolucji, z biblijnym przesłaniem na temat stworzenia świata i człowieka oraz wskazać na konsekwencje nieposłuszeństwa wobec Boga. Kolejnym krokiem było przybliżenie uczniom postaci Jezusa Chrystusa, jako odkupiciela rodzaju ludzkiego. Logicznym następstwem powyższych bloków (dzieło stworzenia, dzieło odkupienia) było wskazanie na przestrzeń i środki uświęcenia człowieka. W bloku tematycznym szóstym wyraźnie wskazano, iż dokonuje się ono we wspólnocie Kościoła. Program przewidywał kilka katechez, które miały przybliżyć uczniom najpierw rzeczywistość Kościoła, wskazując na jego pochodzenie, ustrój, przymioty, ekspansję i wartość dla świata, a później środki uświęcenia, jakimi są sakramenty (blok siódmy). Ostatni z bloków dotyczył istotnych kwestii z zakresu eschatologii, koncentrując się na rzeczach ostatecznych człowieka (Program, 1938e, s. 5–9).

W klasie drugiej materiał nauczania związany był z etyką katolicką. Elementy treściowe zostały podzielone tutaj na dwie zasadnicze części, a mianowicie na etykę ogólną i szczegółową. W pierwszej części program (1938e, s. 10–11) wysuwał do analizy następujące zagadnienia: człowiek jako istota

moralna (człowiek jako jedność duszy i ciała, jako byt indywidualny i społeczny, Jezus Chrystus jako najdoskonalszy ideał życia, cel ostateczny człowieka i sens jego życia, wolna wola), istota moralności (czyny moralnie dobre i złe, fałszywe systemy etyczne, czyn moralny i jego składniki, normy moralności), norma bezpośrednia, środki i pobudki moralności chrześcijańskiej (sumienie moralne, środki formowania postaw etycznych, czynniki naturalne i nadprzyrodzone w procesie funkcjonowania sumienia), czyny moralnie dobre i cnoty (rodzaje uczynków moralnie dobrych, pojęcie i podział cnoty), czyny moralnie złe i nałogi (rodzaje i skutki grzechu, wady i nałogi, walka z nimi). Z kolei w drugiej części program (1938e, s. 11–14) koncentrował się wokół następujących kwestii: obowiązki katolika wobec Boga (istota wiary, nadziei, miłości i religijności w relacji do Boga), wobec siebie samego (odpowiedzialność za życie i zdrowie), wobec społeczeństwa (moralność życia społecznego, kwestie społeczne w dokumentach papieskich), rodziny (powołanie do życia małżeńskiego i rodzinnego) oraz państwa (problematyka narodu i państwa, relacje międzynarodowe).

Elementy treściowe programu w każdej klasie kończyły się wskazaniem dotyczącymi praktyk religijnych młodzieży. Miały one jednak charakter bardzo ogólny. Bardziej były adresowane do nauczyciela religii niż do ucznia. Instruowały katechetę, by tak prowadził zajęcia, aby młodzież nie czuła się przymuszona do praktyk religijnych, lecz zachęcona. Jego praca dydaktyczna i wychowawcza miała tak ukształtować mentalnie uczniów, by ci z wewnętrznej potrzeby i przekonania zechcieli w nich uczestniczyć. Nauka religii miała więc prowadzić do ukształtowania dojrzałego chrześcijanina, który posiada nie tylko wiedzę teologiczną, ale też pragnie prowadzić ewangeliczny styl życia. Ponadto katecheta miał tak kształtować światopogląd katolicki, by młodzież była świadoma swoich obowiązków względem Boga i społeczeństwa (Program, 1938e, s. 9, 14).

Program (1938e, s. 14–19) kończył się uwagami dotyczącymi realizacji programu nauczania oraz wskazaniem dla prefektów szkolnych, od których zaangażowania w edukację religijną i duszpasterstwo szkolne zależało osiągnięcie zamierzonych celów.

Profil wychowawczy programu nauki religii w liceach zawodowych

Nauka religii powinna stawiać sobie cele wychowawcze, które przekraczają wiedzę, a dotyczą postaw i struktur psychologicznych osobowości ucznia. Takie zadanie wyznaczała sobie katecheza w okresie międzywojennym, dążąc do rozwijania u młodzieży wartości religijnych i moralnych, gdyż religia chrześcijańska nierozzerwalnie wiąże się z życiem etycznym. Katecheza poprzez przekazywanie doktryny dążyła więc do formowania specyficznych zdolności moralnych ucznia. To wychowanie moralne było zasadniczym wymiarem wychowania wiary. Katecheza miała pomóc dojrzewać wierze, by ta przenikała całe życie, wpływając na jego jakość.

Analizując treść programu (1938e, s. 5–19), można wskazać na pewne aspekty tego wychowania, takie jak: inicjowanie do zbawienia i ukazywanie życia chrześcijanina jako drogi ku doskonałości, prowadzenie do życia liturgiczno-sakramentalnego, a co za tym idzie nabywanie religijności wewnętrznej, szukającej komunii z Bogiem, kierowanie do autentycznego życia inspirowanego wiarą, do świadectwa i apostołatu, odkrywanie i pogłębianie wartości małżeństwa i rodziny, podejmowanie obowiązków dojrzałego członka społeczeństwa i Kościoła.

Ważną rolę w procesie wychowania religijno-moralnego pełniły praktyki religijne, które traktowano jako nadprzyrodzony środek wyrobienia silnej woli i charakteru. W ich zakres wchodziły: wspólne nabożeństwa w niedziele i święta oraz na początku i końcu roku szkolnego połączone z egzortami (kazaniami), trzydniowe rekolekcje szkolne, modlitwa przed i po lekcjach, trzy razy w ciągu roku spowiedź i Komunia św. (Grochowski, 1977, s. 196). Kościół widział w nich walory wychowawcze. Twierdzono, iż praktyki religijne budują ideał życia chrześcijańskiego, który obejmuje nie tylko zasady światopoglądu katolickiego i żywe związki ze wspólnotą kościelną, ale również postawę etyczną, tak istotną w kontekście życia społecznego (Zakrzewska, 2012, s. 58–59). W ramach praktyk religijnych szczególnie doceniano różnorakie formy głoszenia słowa Bożego, które posiadało funkcję poznawczą i wychowawczą. „W powiązaniu zaś ze szkolnym wykładem religii uwydatniały teoretyczne i praktyczne wnioski wynikające z problematyki i zasad religii. Wydaje się, że w obliczu omawianego problemu istotną wartość miały zwłaszcza nauki rekolekcyjne z uwagi na to, iż ukierunkowane były na wskazywanie młodym dróg

i sposobów wyrobienia charakteru oraz uzyskania doskonałości moralnej” (Zakrzewska, 2012, s. 59). Dla potrzeb wychowawczych wykorzystywano też szkolne organizacje religijne, które wspomagały wychowanie przede wszystkim w aspekcie religijnym, dążąc do pogłębienia pobożności, ożywienia czynnej miłości bliźniego i kształtowania postaw według zasad etyki katolickiej.

Oprócz tego oczywistego wymiaru wychowania na katechezie, a więc religijno-moralnego, program poświęcał najwięcej uwagi wychowaniu do pełnienia ról zawodowych. Wiadomą jest rzeczą, iż przygotowanie teoretyczne i praktyczne do przyszłej pracy otrzymywali uczniowie na przedmiotach zawodowych. Zadaniem lekcji religii nie było uzupełnienie czegokolwiek w tym zakresie, ale wskazanie na normy wyznaczające określone obowiązki moralne związane z wykonywanym zawodem i społecznymi stosunkami zawodowymi. W programie nauki religii (1938e, s. 17) sformułowano to w sposób następujący: „Szczególną uwagę należy zwrócić na etykę zawodową, ze względu na cel specjalny zakładu i na przyszłe obowiązki ucznia. To też ks. prefekt powinien uzasadnić młodzieży, że skuteczność i wydajność pracy, szczęście osobiste i otoczenia, zadowolenie wewnętrzne, uzależnione są od dobrego przygotowania zawodowego i siły charakteru. Należy więc podać środki zdobycia woli i uwydatnić, że panowanie nad sobą, to szczyt zadań etycznych dla jednostki; ujęte to jest w przykazaniach Bożych, kościelnych, w prawie cywilnym i zwyczajowym. Powinno się przedstawić z jednej strony piękno etyczne, z drugiej zaś zwrócić uwagę na wewnętrzną brzydotę zła”. Krótko rzecz ujmując, chodziło o to, by katecheta tak poprowadził lekcje religii, by rozwinąć i pogłębić u młodzieży zasady moralności zawodowej w zastosowaniu do danego profilu szkoły. W praktyce oznaczało to, że katecheta, pracując np. w liceum handlowym, miał tak prowadzić zajęcia, by przekazać uczniom zasady etyki specyficzne dla tego fachu, opisać wzór osobowy pracownika handlu i wskazać na normy postępowania w praktyce zawodowej. Wychowanie w tej szkole miało zmierzać do rozwijania u młodzieży cech charakteru i dyspozycji umysłowych, niezbędnych w pracy zawodowej absolwenta. Do tych cech należały między innymi: wytrwałość i silna wola, ambicja zawodowa, poczucie odpowiedzialności, uczciwość, obowiązkowość, pracowitość, punktualność, uprzejmość, umiejętność współpracy oraz zamiłowanie do ładu i porządku (Program, 1937b, s. 6–7). Dokładnie zdefiniowano to w programie dla każdego typu liceum, bowiem każda grupa zawodowa stanowiła zespół ludzi o określonych kwalifikacjach i powinna charakteryzować się określonymi cechami osobo-

wości (Program, 1937a,b,d,f,k, s. 6, 1938b, s. 6). Na kształtowanie tych predyspozycji mieli zwracać uwagę nauczyciele religii, uświadamiając uczniom, iż człowiek bez poprawnie ukształtowanego charakteru, a więc nieetyczny, nieuczciwy i nieodpowiedzialny, nie może być pełnowartościowym pracownikiem (Jasiński, 1936, s. 102-103). Jasiński (1936, s. 106) twierdził wręcz, iż „uczeń, który rozmija się z zasadami etyki, niegodzien jest świadectwa ukończenia szkoły technicznej”.

W ramach wychowania do pełnienia ról zawodowych w społeczeństwie katecheta miał też kształtować mentalnie młodzież do umiłowania zawodu. Zadaniem omawianej szkoły było bowiem wychowanie zamiłowanych w swoim zawodzie pracowników oraz świadomych swych obowiązków obywateli państwa polskiego (Program, 1938c, s. 5). Należało motywować uczniów do rzetelnej pracy i ukazywać jej wartość, niezależnie od wykonywanego zawodu. Chodziło o kreowanie pozytywnego podejścia do wybranego zawodu, odczytywanie go jako życiowego powołania i budowanie poczucia dumy z pełnionego fachu. W programie nauki religii (1938e, s. 19), ale i we wszystkich pozostałych programach, mocno więc artykułowano, że praca na każdym stanowisku ma swoją wagę i jest wyrazem samorealizacji i miłości do kraju oraz przyczynia się, bez względu na rodzaj wykonywanego zawodu, do budowania potęgi państwa.

Było to niezwykle ważne w tamtym czasie, gdy szkolnictwo zawodowe nie cieszyło się raczej estymą w społeczeństwie i przeważnie traktowano je jako niższe rangą (Roźnowski, 1936, s. 62). Reforma szkolna z 1932 r. miała tę mentalność zmienić, dowartościowując szkoły zawodowe i otwierając ich absolwentom drogę awansu naukowego i społecznego.

Wychowanie do pełnienia ról zawodowych obejmowało też takie zagadnienie jak obowiązek pracy. Program nauki religii (1938e, s. 17) wyraźnie stwierdzał: „W czynie mieści się prawdziwa treść życia. Czyn uszlachetnia, budzi zapał do dalszych wysiłków. Należy więc wdrażać zasadę ciągłej pracy i czynu, które utrzymują świeżość ducha. Należy wykazać ujemne skutki bierności życiowej, a podkreślić pracę, jako czynnik porządkujący nasz stosunek względem Boga, ludzi i siebie”. Obowiązek pracy traktowano więc jako wyraz dojrzałości wewnętrznej i odpowiedzialności za własne życie, za losy rodziny, lokalnego społeczeństwa, a nawet państwa. Natomiast jej unikanie postrzegano w kategoriach grzechu.

Powyższe zagadnienia wpisują się w proces wychowania do pracy, co było charakterystycznym rysem wszystkich programów nauczania w szkolnictwie zawodowym, w tym również programu nauczania religii. W ten sposób katecheci, wraz z rozwijaniem różnych aspektów wychowania religijno-moralnego, podejmowali kwestię szacunku wobec pracy i aktywnie włączali się w promowanie idei pracy, jako istotnego elementu programu liceów zawodowych.

Podsumowanie

W okresie międzywojennym doszło do zwrócenia większej uwagi na szkolnictwo zawodowe. Widać to zwłaszcza w założeniach reformy oświatowej z 1932 r., która dokładnie opisując strukturę szkół zawodowych, wyłoniła nowy typ tychże szkół, a mianowicie licea zawodowe. Miały one za zadanie przygotować wykwalifikowanych pracowników dla różnych gałęzi gospodarki przez teoretyczne i praktyczne kształcenie zawodowe z uwzględnieniem potrzebnego zakresu wykształcenia ogólnego. Szkoły te nie zmierzały jednak do konkurowania z liceami ogólnokształcącymi, które stawiały sobie za cel przygotowanie młodzieży do wyższych studiów. Licea zawodowe były nastawione przede wszystkim na przygotowanie fachowców do podjęcia pracy zawodowej, chociaż stwarzały też możliwość kontynuowania nauki w szkolnictwie wyższym, co niewątpliwie było cennym efektem przeprowadzonej reformy szkolnej. Dlatego też program nauki kładł nacisk na przedmioty zawodowe i wyrobienie w uczniach umiłowania wybranej profesji oraz rozwijanie ambicji zawodowych zmierzających do podnoszenia praktycznych umiejętności i poszerzania profesjonalnej wiedzy. Swoje znaczenie miały też przedmioty nie związane bezpośrednio z zawodem. Wśród nich trzeba wskazać na naukę religii. Edukacja religijna była istotnym składnikiem wpisującym się w całość procesu nauczania i wychowania młodzieży w liceach zawodowych. Miała ona przyczynić się do pogłębienia życia religijnego i moralnego młodzieży oraz do rozwoju kultury zawodu. Dzięki niej uczniowie mieli osiąść ogólną wiedzę religijną z zakresu dogmatyki i etyki oraz nabyć predyspozycji do praktykowania swojej wiary na co dzień. Chociaż liceum tego typu realizowało dokładnie taki sam program nauki religii jak liceum ogólnokształcące, to nie stawiało sobie wygórowanych ambicji, aby wykształcić teologicznie młodzież, lecz aby przysposobić ją do życia chrześcijańskiego. W ramy tego przygotowania wpisuje się wychowanie do pracy związane z kształtowaniem profilu moralnego

przyszłego pracownika, z rozwijaniem poczucia sensu wykonywanej pracy, dostrzeganiem w niej możliwości samorealizacji, uświadamianiem jej wagi dla dobra rodziny i ojczyzny. Lekcje religii wносиły więc cenny wkład w motywowanie do sumiennej pracy, w zmianę mentalności w podejściu do każdego zawodu, w ukazywaniu go jako życiowej misji, po prostu w kształtowaniu etosu pracy.

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest problematyka edukacji religijnej młodzieży w liceach zawodowych po reformie szkolnej, jaka dokonana się w Polsce po 1932 r. W artykule rozpatrywane są jej dwie zasadnicze linie, a mianowicie: przekaz prawd wiary oraz wychowanie moralne i religijne. Pierwsza związana jest z podaniem treści dogmatycznych i etycznych, a druga z formacją religijną. W ten sposób program nauki religii podaje uczniom wskazania teoretyczne i praktyczne mające wpływać na jakość życia chrześcijańskiego. Dotyczy to nie tylko kształtowania światopoglądu katolickiego i motywowania do praktykowania wiary, ale również wychowywania do pełnienia ról zawodowych z poszanowaniem prawa i wartości chrześcijańskich.

Słowa kluczowe: edukacja religijna, liceum zawodowe, program nauki religii, etos pracy

Abstract: The subject of the article is the issue of the youth religious education at vocational secondary schools after the school reform which was carried out in Poland after 1932. There are two main lines considered in this article, namely; transfer of the truths of faith and moral and religious upbringing. The first one is connected with passing on the dogmatic and ethical contents, and the other one is connected with the religious formation. In this way the teaching program of religion shows students theoretical and practical hints which influence the quality of the Christian life. It does not only concern shaping the Catholic worldview and motivating to practice the faith, but also upbringing to fulfilling jobs with the respect of law and the Christian values.

Keywords: the religious education, the vocational secondary school, the teaching program of religion, the ethos of work

Literatura przedmiotu

- Bedyński, A. (1938). *Licea zawodowe*. Lwów–Warszawa: Wydawnictwo Książnica – Atlas.
- Ceglarek, R. (2011). Wychowanie obywatelsko-państwowe w programach nauki religii dla szkół średnich w II Rzeczypospolitej w świetle reformy jędrzejewiczowskiej. W: R. Ceglarek (red.), *Wartość patriotyzmu w edukacji szkolnej*, (s. 33–52). Kraków: Wydawnictwo Scriptum.
- Ceglarek, R. (2015). Zagadnienie pracy w programach nauki religii w szkołach średnich i zawodowych w latach trzydziestych XX wieku na tle wychowania państwowego. *Seminare*, 4/2015, 41–52.
- Grochowski, L. (1977). Podstawy i zakres działalności wychowawczej Kościoła katolickiego w szkołach II Rzeczypospolitej. *Rozprawy z dziejów oświaty*, 20/1977, 183–212.
- Jasiński, W. (1936). Pedagogiczne zadania szkoły technicznej w świetle obecnego stanu techniki, w świetle wydajności pracy zawodowej, w świetle psychologii młodzieży. W: *Ogólnopolski zjazd w sprawie szkół technicznych zwołany w Katowicach z inicjatywy Głównej Sekcji Technicznej i Okręgu Śląskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych* 28, 29, 30 XI 1936, (s. 101–106). Katowice: Nakładem Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych Okręg Śląski.
- Materiały do organizacji szkolnictwa zawodowego*. (1934). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Miąso, J. (1988). *Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Naukowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Miąso, J. (1991). *Kształcenie zawodowe w II Rzeczypospolitej*. W: K. Poznański (red.), *Oświata, szkolnictwo i wychowanie w latach II Rzeczypospolitej*, (s. 71–80). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Program nauki w liceach rolniczych (Projekt)*. (1936). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w dwuletnich liceach administracyjnych (Tymczasowy)*. (1937a). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w dwuletnich liceach handlowych (Tymczasowy)*. (1937b). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach budowlanych (Tymczasowy)*. (1937c). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach drogowych (Tymczasowy)*. (1937d). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach elektrycznych (Tymczasowy)*. (1937e). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.

- Program nauki w liceach gospodarczych (Tymczasowy)*. (1937f). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach gospodyń wiejskich (Tymczasowy)*. (1937g). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach mechanicznych (Tymczasowy)*. (1937h). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach mierniczych (Tymczasowy)*. (1937i). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach telekomunikacyjnych (Tymczasowy)*. (1937j). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach wodno-melioracyjnych (Tymczasowy)*. (1937k). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program w żeńskich szkołach krawieckich stopnia licealnego (Tymczasowy)*. (1937l). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach chemicznych (Tymczasowy)*. (1938a). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach fotograficznych (Tymczasowy)*. (1938b). Warszawa: Tłoczono w Szkole Przemysłu Graficznego im. Marsz. Józefa Piłsudskiego w Warszawie.
- Program nauki w liceach mleczarskich (Tymczasowy)*. (1938c). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach pielęgniarских (Projekt)*. (1938d). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w liceach zawodowych. Religia rzymskokatolicka*. (1938e). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w trzyletnich liceach administracyjnych. Wydział administracyjny (Tymczasowy)*. (1938f). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w trzyletnich liceach administracyjnych. Wydział pocztowy (Tymczasowy)*. (1938g). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w trzyletnich liceach administracyjnych. Wydział samorządowy (Tymczasowy)*. (1938h). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w trzyletnich liceach administracyjnych. Wydział kolejowy (Tymczasowy)*. (1939a). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Program nauki w trzyletnich liceach handlowych. Wydział językowo-korespondencyjny (Tymczasowy)*. (1939b). Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 marca 1938 r. o programie nauki religii rzymskokatolickiej w liceach zawodowych*. (1939). *Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy*, 6–7/1939, 371–372.
- Rożnowski, A. (1936). Trzy najważniejsze postulaty w rozwoju szkoły zawodowej. W: *Ogólnopolski zjazd w sprawie szkół technicznych zwołany w Katowicach z inicjatywy Głównej Sekcji Technicznej i Okręgu Śląskiego Stowarzyszenia*

- Nauczycieli Szkół Zawodowych 28, 29, 30 XI 1936*, (s. 61–65). Katowice: Nakładem Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych Okręg Śląski.
- Szczęśny Wachholz, W. (1932). *Idee podstawowe współczesnych reform szkolnych. W: Szkoła handlowa na usługach społeczeństwa i państwa*, (s. 61–112). Kraków: Nakładem Szkoły Ekonomiczno-Handlowej i Instytutu Administracyjno-Gospodarczego.
- Ustrój i organizacja szkolnictwa w Polsce (Ustawy, Rozporządzenia, Okólniki)*. (1934). Lwów: Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych.
- Wytyczne dla autorów programów dwuletnich i trzyletnich liceów handlowych*, (1936). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.
- Zakrzewska, A. (2012). Edukacja religijna dzieci i młodzieży szkolnej okresu międzywojennego źródłem humanizacji życia społecznego. *Pedagogia Christiana*, 2/2012, 47–68.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 06.06.2017 r.

Data akceptacji artykułu: 21.11.2017 r.